

MEMÒRIA DE LA INTERVENCIÓ
ARQUEOLÒGICA AL
PRINCIPAL 2^a DEL CARRER
ARC DE SANT RAMON DEL CALL, 11Bis
Codi 27/2000
(BARCELONA, DESEMBRE DEL 2000)

CESC BUSQUETS i COSTA

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ I ANTECEDENTS

2. OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ

3. MÈTODE DE TREBALL

4. DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

5. REPERTORI ESTRATIGRÀFIC

6. CONCLUSIONS

7. INVENTARI DEL MATERIAL

8. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

8.1. PLANIMETRIA

8.2. FOTOGRAFIA

9. BIBLIOGRAFIA

1. INTRODUCCIÓ I ANTECEDENTS

El pis Principal 2^a es troba situat al C/ Arc de Sant Ramon del Call 11 Bis i s'ubica en una zona protegida arqueològicament, donada l'existència de la muralla romana, la qual està declarada Bé Cultural d'Interès Nacional (M.H.A. declarat /D.3-6-1931 / Gac4-6-1931 – R-I-51-0417).

Les muralles de *Barcino* són un conjunt únic tant per la seva morfologia, les seves dimensions com pel seu estat de conservació. Aquesta fortificació es troba delimitada pels actuals carrers següents: Plaça Nova, avinguda de la Catedral, Tapineria, places de Ramon Berenguer el Gran i de l'Àngel, Sotstinent Navarro, plaça dels Traginers, Correu Vell, Regomir, Gignàs, Avinyó, Banys Nous i Palla ¹.

Aquest recinte defensiu ja va ser identificat des del segle XVI com a antic, tot i que no fou fins a finals del segle XIX que es reconeixé com a una obra romana (encara que actualment resten per sol.lucionar alguns aspectes quant a la seva cronologia i motius de construcció).

Tot i la seva reconeguda importància monumental, la mateixa història de Barcelona va fer que l'imponent mur desapareixés, almenys visulament, quasibé en la seva totalitat, emmascarant-lo entre nous edificis i reutilizant-lo com a paret mestra de construccions medievals i modernes. D'altra banda, a trets generals, aquesta muralla es va anar

¹ PUIG i VILA, FERRAN (1999): "Ciutat i muralla de Bàrcino", a *Del romà al romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense Mediterrània entre els segles IV i X*. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, pp. 84-86.

enderrocant a partir de l'any 1837 (encara que hi va haver trams que patiren aquesta destrucció amb anterioritat), després que l'any 1834 la Junta de Comerç encarregués un estudi sobre aquesta, als arquitectes Oriol i Gramatxes (malauradament, d'aquest estudi només es conserven els documents gràfics)².

No serà, aleshores, fins els anys 30 i 60 del segle XX quan s'iniciaràn els treballs de recuperació i restauració d'aquesta monumental fortificació, posada en valor de nou gràcies a les actuacions dels estudiosos A. Duran i Sanpere, J. Serra i Ràfols i l'arquitecte A. Florensa. I, a partir dels anys 80 i 90 del mateix segle, han estat les intervencions arqueològiques puntuals en diferents indrets del recorregut murari les que han tornat a redescobrir i recuperar trams d'aquesta muralla i aprofundint en el seu estudi morfològic i cronològic.

Amb aquests estudis ha quedat demostrat que la muralla romana de Barcelona fou construïda per fortificar la colònia *Iulia Augusta Paterna Faventia Barcino*, fundada els darrers anys del segle I a.C. Durant molt de temps es va creure que només hi havia una muralla, de cronologia baix imperial, però l'arqueologia ha pogut demostrar i comprovar que aquesta fortificació en tenia adossada una altra, que limitava el perímetre de la colònia i que ha de datar-se de l'època fundacional. Aquesta constatació ha permès rebutjar la idea que la muralla taradana va suposar una reducció de l'àrea urbana (unes 12'5 hectàrees), ja que segueix

² BALIL, A. (1961): *Las muralla romanas de Barcelona*. Madrid.

exactament el traçat de la primera muralla i només es juxtaposa exteriorment a aquesta, reforçant-la³.

Així, el perímetre fortificat era d'uns 1270 metres i seguia un traçat rectangular, amb els angles lleugerament rebaixats per adaptar-se millor al terreny. En un moment indeterminat del segle IV d. C. (cronologia en la què coincideixen la majoria dels investigadors) la muralla i l'entremat urbà de *Barcino* es transformen conceptualment d'una manera radical, seguint probablement uns mandats més generals que no pas una iniciativa local. El mur defensiu passa de tenir un gruix de menys de 2 metres a situar-se al voltant dels 4 metres, amb una alçada entre els 8'5 i 10 metres i amb una protecció de 78 torres, disposades a intervals regulars al llarg de tot el seu recorregut perimetral.

Aquesta muralla romana tardana està construïda sobre una fonamentació d'*opus caementicium*, al damunt de la qual es construeix un massís del mateix material, acabat externament amb un *opus quadratum* que reutilitza, en molts casos, carreus i elements arquitectònics d'altres edificacions anteriors (dels monuments funeraris de les necròpolis alt imperials de *Barcino*). L'acabat exterior és de qualitat però amb una disposició de fileres irregular, si es té en compte el caràcter del material de construcció emprat⁴. Els panys de muralla llisos tenien una alçada d'entre 8'5 i 10 m i, probablement estaven coronats amb merlets que protegien el pas de ronda, que sembla que aniria pavimentat amb *opus signinum*⁵.

³ AA.DD. (1990): *Catàleg de Monuments i Conjunts Històric-Artístics de Catalunya*. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Barcelona, pp. 40-41.

⁴ PUIG i VILA, FERRAN (1999): *op. citat nota 1*, p. 85.

⁵ MIRÓ i ALAIX, NÚRIA (1996): *Memòria de la intervenció arqueològica al carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call núm. 5 (Ciutat Vella, Barcelona)*. Treball inèdit.

Com ja hem dit anteriorment, la muralla romana tardana de Barcelona tenia adossades unes torres que sobresortien d'ella i per la banda de mar, amés, s'hi afegí també una ciutadella o *castellum*. Les torres tipològicament són de tres tipus: de forma cilíndrica, protegint les portes de la ciutat i en els angles principals del costat de mar; de forma polièdrica, amb un únic exemple en l'angle nord del recinte fortificat (torre de la Pia Almoina); i, finalment, de forma quadrangular, que són les majoritàries.

Les dimensions de totes aquestes torres varien segons la tipologia que presenten i la seva situació. Així, les de planta quadrangular (que són les que ens interessin en aquesta Memòria) estan formades per un paral·lelepípede d'uns 6 m de front per 7 m de fons, presenten una alçada que gairebé dobla la de la muralla i estan separades entre elles de 9 a 14 metres. La seva part baixa està construïda sobre un sòcol motllurat, el seu interior és massís, el parament extern d'*opus quadratum* (igual que la muralla) i està coronada també per motlures. A partir del pas de ronda, les torres quadrangulars s'enlairen amb un cos practicable amb dos nivells de forjat, construït amb una tècnica de carreus de dimensions modestes, disposats fent fileres regulars. En cadascun dels dos nivells existeixen 4 finestres -dues a la part frontal i una a cada un dels laterals- d'arc de mig punt i dovelles de pedra estretes (similars a les que hi han a la muralla aureliana de Roma) ⁶.

⁶ PUIG i VILA, FERRAN (1999): *op. citat nota 1*, p. 86.

Així, després d'aquesta visió general sobre les muralles romanes de Barcelona, caldria emmarcar la nostra intervenció arqueològica dins aquesta estructura fortificada. El carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call (a l'igual que els carrers del Call, de Banys Nous i de la Palla) es troba en el costat sudoest i oest del perímetre de la muralla, en una àrea de la ciutat on la fortificació baix imperial conserva bona part del seu parament gràcies a l'haver estat reutilitzada i integrada com a element estructural dels edificis construïts posteriorment.

Estem situats en una zona de Barcelona que ha estat habitada, gairebé, des dels seus orígens. Documentalment, es té notícia de l'existència d'un barri jueu des del segle XI, amb uns límits clars, reconeguts oficialment i que són els següents: el carrer del Call, el de Sant Honorat, el de Sant Sever/Baixada de Santa Eulàlia i el delimitat per la muralla romana, que tenia com a carrer interior el de Sant Ramon del Call.

La muralla romana en aquesta zona, doncs, es conserva totalment emmascarada i formant part dels edificis que encara actualment conformen l'entramat urbà. Les intervencions arqueològiques desenvolupades en els dos últims decennis han permès redescobrir i recuperar trams d'aquesta zona de la fortificació i aprofundir en el seu estudi morfològic. Així, caldria destacar sobretot dues d'aquestes intervencions, les dutes a terme al Carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call núm. 5⁷ i al carrer Banys Nous núm. 16⁸.

⁷ MIRÓ i ALAIX, NÚRIA (1996): *Op. citat nota 5*.

⁸ CEBRIÀ, ARTUR (1992): *Informe sobre el procés d'acabat i restauració del fragment de muralla romana, incloses dins les obres de remodelació del Centre Ocupacional Sínia (Banys Nous, 16)*. Treball inèdit.

En la primera, es va actuar en el pis principal de l'immoble citat, fou possible documentar un fragment del llenç de la muralla baix imperial, una secció d'aquesta - amb un parament intern d'*opus vitatum* i un farciment central d'*opus caementicium*- i, a la seva part superior, restes del pas de ronda pavimentat amb *opus signinum* (coronat amb un possibles merlet o parapet). També es localitzà, en un pati interior del pis, una de les torres de planta quadrada (la núm. 62), que conservava part del seu parament interior d'*opus quadratum* i indicis d'un sòl pavimentat d'*opus signinum* (situat a un nivell superior al del pas de ronda).

En la intervenció realitzada en el baixos de l'immoble situat en el carrer Bany Nous núm. 16, s'identificà un tram considerable del parament extern de la muralla (construït amb *opus quadratum*), que conservava tota la seva alçada, és a dir, des de la seva fonamentació fins al pas de ronda, tot i que algunes parts restaven afectades per construccions posteriors (en una d'aquestes es descobrí un baixrelleu amb figura humana, fet de gres de Montjuïc, reaprofitat d'algun monument funerari de les necròpolis romanes de la ciutat). Així mateix, es documentaren fragments de dues torres de planta quadrada, la cara exterior oest de la torre núm. 66 (amb una alçada conservada de 4'5 m) i les cares externes sud i oest de la torre núm. 67 (la de l'est semblava substituïda per una construcció posterior), que en un pati interior s'identificava fins a una alçada de dos pisos més

Amb tots aquests coneixements es va iniciar l'actuació arqueològica que ens ocupa, la qual va posar al descobert part del cos superior de la

mateixa torre núm. 67, que amb la construcció de l'immoble núm. 11 Bis del carrer Arc de Sant Ramon del Call quedà integrada i assimilada dins aquesta propietat. Es descobriren les cares internes nord i oest i el nivell superior del reblliment interior de la part baixa d'aquesta torre del recinte emmurallat baix imperial.

2. OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ

Amb motiu de la remodelació interior del pis Principal 2^a de l'immoble número 11 Bis del carrer Arc de Sant Ramon del Call de Barcelona (Barcelonès) i a l'iniciar-se les obres (sobretot de repicat de la paret) s'identificà el parament interior de la Torre 67 de la muralla romana baix imperial de *Barcino*. Així, donades les característiques històrico-arquitectòniques de l'edifici en qüestió i el resultat de les anteriors intervencions arqueològiques realitzades (vegeu l'anterior apartat) es va creure necessari dur a terme una intervenció arqueològica, per tal de documentar aquesta troballa i realitzar un sondeig a la part interior de la fortificació per conèixer si conservava algun nivell de circulació original (paviment del primer nivell de forjat practicable).

Aquests treballs es van portar a terme entre els dies 13 i 19 de desembre de l'any 2000, en l'espai format per un petit dormitori (6'12 m²) i un dels patis interiors (1'7 m²) (vegeu Planta General). Les tasques arqueològiques han estat encarregades a l'empresa especialitzada *Atics, sl*, i la direcció d'aquesta intervenció l'ha realitzat l'arqueòleg Cesc Busquets i Costa, sota la supervisió del Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat de l'Ajuntament de Barcelona i d'acord amb la propietat, el Sr. William Jeffet i amb l'arquitecte responsable del projecte de reforma de l'interior de l'habitatge, el Sr. Jose Luís Sanz Botey.

Així doncs, l'objectiu principal de l'actuació arqueològica consistia en la documentació de les restes arqueològiques, tenint en compte la presència d'una part d'una de les torres de la muralla romana, posar en

evidència els seus elements arquitectònics, realitzar-ne els seu estudi historico-arqueològic i identificar si es conservava algun nivell de pavimentació a l'interior de la torre.

3. MÈTODE DE TREBALL

L'actuació arqueològica realitzada va consistir, com ja hem explicat anteriorment, en la documentació dels paraments de la torre que es conservaven en alçat i la realització d'un petit sondeig arqueològic (que posteriorment s'amplià) en el sòl i subsòl del petit dormitori de l'habitage, per així recollir la major quantitat de dades possibles sobre les restes i així poder-ne donar una informació històrica detallada.

Per tal d'aconseguir aquest últim objectiu, cal seguir una metodologia sistemàtica i adequada. La que s'ha realitzat en aquesta intervenció s'inspira en el mètode de registre utilitzat per E.C.Harris i per A.Carandini (Harris, 1975, 1977, 1979; Carandini 1977, 1981). Es tracta de registrar objectivament els elements construïts i estrats que s'identifiquen (tant els que es conserven en alçat com els que es descobreixen en el subsòl), realitzant una numeració correlativa d'aquests, sota el nom d' "Unitat Estratigràfica" (u.e.) que individualitza els uns dels altres. Cada u.e. es registra en una fitxa on s'indica: la ubicació en el jaciment, les seves característiques físiques, la situació en les plantes i seccions i la posició física respecte a la resta d'unitats estratigràfiques amb les quals es relaciona.

Aquest mètode també inclou la realització de material gràfic, compost per plantes, seccions i alçats (aquesta part fou realitzada pel personal tècnic del Servei d'Arqueologia de l'Institut de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona). I finalment el material fotogràfic imprescindible per a la constància visual dels treballs realitzats.

Cal esmentar també, el tractament que donem al material que ens apareix durant els treballs d'excavació. En primer lloc es renta amb aigua i cada peça es sigla, per tal de deixar constància del seu lloc de procedència (codi del jaciment i any). I en segon lloc, les peces preferents, és a dir, aquelles que tenen forma o una decoració prou important, es dibuixen i reben un número, per tal de que quedin individualitzades.

4. DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

En aquesta intervenció es desenvoluparen simultàniament els treballs de repicat de les parets, els d'aixecament planimètric de les estructures arquitectòniques conservades en alçat i la realització de sondejos arqueològics en una de les habitacions de l'habitatge.

Així, estudiarem les **estructures arquitectòniques i les restes arqueològiques** que es documentaren. Presentaven la següent evolució cronològica:

. Època romana baix imperial:

D'aquesta època es localitzà una de les torres, concretament la número 67, del recinte emmurallat de *Barcino*. S'identificà l'angle interior nord/oest del primer pis del cos superior d'aquesta construcció, format pel mur frontal oest i per la paret lateral nord .

De la paret oest se'n documentà una llargària d'uns 4 metres i una alçada de 4'40 metres. Estava construïda amb una tècnica de carreus de dimensions modestes, disposats fent fileres regulars i lligats amb un morter de calç. En aquest parament s'hi obrien dues finestres d'arc de mig punt i dovelles de pedra estretes. Ara bé, tant el parament, com les finestres presentaven reparacions i reformes (fetes sobretot de maons i blocs reaprofitats). La part meridional d'aquesta paret sembla que continuaria vers l'immoble veí fins a aconseguir la llargària original, uns 6 metres.

De l'altre paret, el mur interior lateral nord de la torre, se'n posaren al descobert uns 2'9 metres de llargària per 4 metres d'alçada. Aquest fragment de llenç murari quedava tallat per la banda de llevant per una de les habitacions de l'actual propietat, mancant-ne doncs uns 4 metres de l llargària original.

El parament que presentava era idèntic al del mur oest ja descrit (també amb reformes i reparacions), però només amb una finestra. Aquesta presentava també un arc de mig punt, però que semblava molt reformat.

Per tal d'esbrinar si es conservava el sòl d'ús d'aquest primer pis del cos superior de la torre, es realitzà l'excavació d'una petita cata de 70 cm d'amplada per 1'20 m de llargària. Aquest sondeig s'obrí en l'angle nordoest del petit dormitori de la propietat, a la part central del parament oest de la torre, entremig de les dues finestres. Posteriorment, la cata s'amplià fins a tenir unes mesures finals de 2'65 m de llarg per 1'50 m d'amplada. Amb aquesta excavació fou possible documentar que a uns 45 cm del nivell d'ús actual de l'immoble existia una mena de canvi del parament del mur, amb el carreus que el formaven repicats. A 1'10 metres de fondària respecte al mateix paviment actual, es descobrí el massís interior de la part baixa de la torre, format per gran blocs de pedra de formes i mesures irregulars, lligats amb un *opus caementicium* molt fort i compacte. D'altra banda, aquest nivell semblava haver estat treballat, aplanat o igualat per tal de fer-se servir com a paviment d'ús.

Així, el sòl d'ús original del primer pis del cos superior de la torre 67 no s'ha conservat.

. Època romana tardana / alt medieval:

Datable d'aquest moment seria la transformació morfològica del nivell de circulació de la part interior de la torre, segurament en un moment en què la fortificació ja havia perdut la seva funcionalitat defensiva inicial.

Es repiquen els carreuons del seu parament oest, per sota del nivell d'ús original i s'adapta el farciment massís de la part baixa, utilitzant-lo com a nou paviment. Aquest massís interior i el parament de la paret oest són solidaris, és a dir, es troben totalment lligats.

Es documentà un estrat d'amortització d'aquest sòl, format per restes de carbons i cendres. S'hi localitzà una moneda (actualment en procés de restauració), que ens facilitarà un *terminus post quem* cronològic per l'abandó d'aquesta fase ocupacional de la torre.

. Època medieval:

D'aquesta cronologia podrien ser algunes de les reformes existents els paraments de les parets nord i oest, així com l'enlluït lateral que presenta la finestra més septentrional del mur oest.

. Època moderna:

Són d'aquest període les grans transformacions de la morfologia de la propietat, ja que la fortificació romana a queda totalment emmascarada per la construcció de l'immoble actual.

És el moment en què es fan reparacions en les parets dels paraments de la torre romana, substituint carreuons per maons. També és el moment que es tapien les finestres amb maons i pedres reaprofitades i es refan els arcs de mig punt, canviant les dovelles originals.

En el sondeig arqueològic realitzat en l'angle nord-oest del petit dormitori, a la part central del parament oest de la torre, entremig de les dues finestres, fou possible localitzar d'aquest moment cronològic tres nivells de pavimentació. Es tractava de dos sòls de terra batuda que s'entregaven a aquesta paret oest, que es trobava folrada en les seva part baixa per un enlluït de color blanc. L'altre nivell de paviment documentat, estava format per un enrajolat que continuava vers l'actual pis veí (Principal 1^a) i cap al present pati interior. Tot aquest darrer àmbit es trobava compartimentat per un envà que presentava, a l'igual que el seu límit occidental (mur oest de la torre), un estucat de color negre.

. Segle XX:

D'aquest segle són les darreres reformes documentades arqueològicament. S'amortitzen i es retallen els anteriors sòls i s'aixeca 50 cm el nivell d'ús de l'immoble. Es construeix un nou paviment, fet de rajoles, i es divideix la propietat en dos pisos (l'actual distribució). També es realitza, per la banda nord la construcció d'una paret mitjana per tal de crear el pati interior que existeix actualment.

5. REPERTORI ESTRATIGRÀFIC

U. E.: 01

Definició: Mur orientat NW-SE, bastit a base de carreus lligats amb morter de calç de color blanc, formant fileres. Se'n documentaren uns 4m de llargària i uns 3'5m d'alçada (des del nivell actual de circulació). En desconeixem la seva gruixària. Es tractaria del parament interior de la part frontal (oest) de la torre número 67 de la muralla baix imperial romana de *Barcino*.

Posició Física:

Solidari amb: 07

Cobreix:

Tallat per: 02, 06

Datació: segle IV d.C.

U. E.: 02

Definició: Finestra oberta en el mur u.e. 01, formada per carreus lligats amb morter de calç i un arc de mig punt fet amb rajoles i maons fent de dovelles.

Posició Física:

Talla a: 01

S'hi adossa:

Recolza en:

Datació:

6. CONCLUSIONS

L'actuació arqueològica que ens ocupa ens ha posat al descobert l'existència de restes de dues èpoques clarament diferenciades. D'una banda, aquelles restes, que per la seva modernitat (segles XIX i XX) les podem considerar de poca importància arqueològicament parlant, i que corresponen a la fonamentació de l'edifici actual, construït l'any 1892 i a algunes reformes posteriors del clavegueram i serveis.

I per altra banda, s'han pogut documentar les restes d'una petita part (cal recordar que l'espai de la cala només va ser de 4 metres quadrats) de la torre de l'angle sud de la muralla romana de Barcelona, d'època baix imperial (ss. III-IV d.C). Malauradament la línia externa de la torre no s'ha pogut identificar i per tant no ha aparegut *in situ* cap dels carreus que formarien l'*opus quadratum*, sinó que només s'ha detectat una part del que seria l'*opus caementicium* i que es trobaria a l'interior de la paret de la torre. Ara bé, cal esmentar la troballa d'un carreu, el qual es trobava molt emmascarat per les fonamentacions de l'edifici actual, i que podria pertànyer a l'*opus quadratum*, tot i que desubicat i reaprofitat posteriorment.

7. INVENTARI DEL MATERIAL ARQUEOLÒGIC

8. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

8.1. PLANIMETRIA

8. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

8.2. FOTOGRAFIA

9. BIBLIOGRAFIA

AAVV (1993): *III Congr s d'Història de Barcelona. Ponències i comunicacions. Vols. 1 i 2.* Institut Municipal d'Història. Ajuntament de Barcelona. Barcelona

BALIL, A. (1955): *La cronología de las fortificaciones de Barcino en el Bajo Imperio.* IV CAN.

BALIL, A. (1956): "Sobre la fortificación del Bajo Imperio en Hispania: Las puertas de la muralla de Barcino" a *Actas del I Congreso Español de Estudios Clásicos.* Madrid.

BALIL, A. (1961): *Las murallas romanas de Barcelona.* Madrid.

BARRAL i ALTET, X. (1973): "Unes pintures murals romanes inèdites i el mosaic amb curses de circ de Barcelona" a *Cuadernos de Arqueología e Historia, núm. XV.* Ayuntamiento de Barcelona. Museo de Historia de la Ciudad. Barcelona.

FLORENSA (1958): *Las murallas romanas de la ciudad.* Barcelona.

RODRÍGUEZ, M. (1995): *Intervenció arqueològica al carrer Comtessa de Sobradiel, 4. Ciutat Vella, Barcelona.* Treball inèdit.